

Ратко Дуев
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Скопје

НЕКОИ РАЗМИСЛУВАЊА ЗА МИК. *PA-SI-TE-O-I* 'НА СИТЕ БОГОВИ'

1. Секој научник кој ја истражува религијата во бронзеното доба во Егејот наидува на многу пречки кои во голема мера ги отежнуваат обидите да се направи точна реконструкција на култовите и верувањата на Минојците и Микенците. Постојат неколку главни проблеми:

а. Ископувањата на Крит изнесоа на виделина многу наоди кои сведочат за религијата на Минојците: многу култни пештери, светилишта на планински врвови, пронајдените двојни секири и култни рогови, т.н. фигурки на Змиската божица, плочи за леанки со исти натписи, сето тоа придружено со уметнички претстави на многуте пронајдени прстени, печати и отпечатоци. Проблемот е што доминираат претстави на божици, што создава слика дека во овој период доминирал култот на Планинската божица или Големата Мајка, според подоцнежните сведоштва од Анатолија. Писмените сведоштва, пронајдените глинени плочки напишани со линеарното А писмо, не се полезни бидејќи истото сè уште е недешифрирано. Така што дали станува збор за една или повеќе божици останува нејасно.¹

б. Во микенскиот период, иако ликовните претстави се слични, со одредени разлики, покрај богатиот археолошки материјал, со дешифрирањето на линеарното Б писмо за првпат во Егејот имаме и разбирливи писмени сведошта. Но за жал сведоштвата од плочките не ги потврдуваат сознанијата од археолошките наоди. Така на пример:

– Покрај божици се спомнуваат и многу богови, некои познати од историскиот период и многу непознати.²

¹ Р. Дуев, *Севс и Дионис: раѓање на античките верувања и култови*, Силсонс 2010, стр. 79ss.

² R. Duev, "di-wi-ja and e-ra in the Linear B texts", in P. Carlier, Ch. De Lamberterie, M. Egetmeyer, N. Guilleux, Fr. Rougemont, J. Zurbach (eds.), *Études mycé-*

– Големиот број теоними сведочат за голем број култови.

в) Текстовите донесоа многу повеќе сведоштва за вонградски светилишта и култни центри, отколку што можат да се реконструираат според археолошките ископувања. На пример на пилската плочка Tn 316 се запишани церемонијални дарови, обредни садови, од палатата во Пилос во одреден период и месец од верскиот календар, кои се принесуваат во точно одредени светилишта на одредени божества како Потнија, Севс и Хера, потоа Посидаеја, Ифимедеја и Дивија, та дури и херои и *daimones* како Трисхерој и *Dospotās*.³ Дажбите се наменети за обредите во областа Сфагијана и светилиштата на Посејдон (*po-si-da-i-jo*), божеството *Pe-re-*82* (*pe-re-*82-jo*), Ифимедеја (*i-pi-me-de-ja-<jo>*), Дивија (*di-u-ja-jo*) и Севс (*di-wi-jo*). Но, ниту едно од горенаведените светилишта не е лоцирано на теренот околу Пилос, ниту пак е пронајден храм во другите центри на микенската цивилизација.⁴

г) Интересно непознатите теоними се побројни на копното отколку на островот Крит, каде што повеќе би прилегала една таква состојба.⁵

д) Плочките се административни белешки на микенските палати, така што речиси е неможно да се претпостави дали постоела некаква хиерархија или пак одреден пантеон.

2. Особено интересно за анализа е кноската Fp серија, во која најприсутно божество е *qe-ra-si-ja*, секогаш во датив, идентификувана како „на Ловицата“,⁶ на која секогаш и се принесува иста количина OLE S 1 (9.6 л маслиново масло). Покрај горенаведените плочки, таа се среќава и на Fp(1) 6, Fp(1) 13, Fp(1) 14 + 27 + *frr.* и на Fp(1) 48. Од сите божества спомнати во Fp серијата на *qe-ra-si-ja* и се принесува најголема количина маслиново масло и тоа во сите 6 месеци наведени на плочките. Но она што ја прави оваа серија посебна е тоа

niennes 2010. Actes du XIIIe colloque international sur les textes égéens, (Sèvres, Paris, Nanterre, 20-23 septembre 2010), Biblioteca di Pasiphae X, Pisa-Roma 2012, tab. 1, 2.

³ Види A. Sacconi, "La Tavoleta di Pilo Tn 316: Una registrazione di carratere eccezionale?" *Studies in Mycenaean and Classical Greek presented to John Chadwick, Minos XX-XXII*, 1987, 551–555; T. Palaima Th. G., "Kn 02–Tn 316," *Floerant Studia Mycenaeanae*, band II, Wien 1999, 437–462; J. Chadwick *The Mycenaean World*, Cambridge 1976, p. 92.

⁴ T. G. Palaima, "Sacrificial Feasting in the Linear B Documents," in J. C. Wright (ed.), *The Mycenaean Feast, Hesperia 73/2*, 2004, 219.

⁵ Duev 2012, tab. 1, 2.

⁶ *DMic*, s.v. *qe-ra-si-ja*.

што речиси на сите плочки од Fr серијата како единечен примател се запишани и *pa-si-te-o-i*, *pansi theoihi* 'на сите богови', единствено на Fr(1) 7, која не е доволно целосна за да можеме да заклучиме дека само на оваа плочка е изоставен нивниот принос. На сите плочки од оваа серија на *pa-si-te-o-i* им се принесува иста количина маслиново масло 9.6, а само на Fr (1) 14 + 27 + *fr.* им се принесува двојна количина OLE S 2, всушност тие примаат најголема количина маслиново масло во оваа серија. Значајно е што формулата *pa-si-te-o-i* 'на сите богови' не се среќава во архивите од Пилос, Микена и Теба, и се смета дека означува принесување на боговите кои не се поединечно спомнати.⁷

3. Ваква терминологија се среќава и во блискоисточните документи, особено во молитвите и договорите со туѓи земји. Хетитите имале пракса да се молат на „на сите богови и божици“, како на пример во големата молитва на Муватали кој најпрво се моли на Богот на бурите, потоа на „боговите и божиците на кралот и кралицата, на именуваните и неименуваните“.⁸ Сличен е и договорот меѓу кралот Мурсилис и Дупитешуб од Амуру, кој содржи долга листа на разни богови, особено богови на бури од разни градови, именувани како „боговите и божиците од земјата на Хатите, од земјата Амуру итн.“⁹ Принесувањето „на сите богови“ било присутно при спогодби, договори или заклетви, при што се спомнувани познати и непознати богови, или пак бог на одредено светилиште, град, планина, без да биде именуван.

4. Постојат повеќе објаснувања за тоа што би можела да означува микенската формула *pa-si-te-o-i*:

а. еден ваков општ термин можно е да служел за означување на богови на други народи, чии имиња не им биле познати;

б. со овој термин можно е Микенците да ги заменуваат минојските божества кои не можеле да ги именуваат со посебно име;¹⁰

в. формулата, која се среќава од микенскиот период и понатаму, најчесто се користела кога боговите се повикувале како сведоци на заклетви или склучување спогодби;¹¹

⁷ J. Gulizio, *Mycenaean Religion at Knossos*, (Dissertation) The University of Texas at Austin, 2011, p. 264.

⁸ R. Lebrun, *Hymnes et prières hittites*, Louvain-la-Neuve 1980, 265; поопширно в. G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, 2nd edn., Atlanta 1999.

⁹ Gulizio 2011, p. 265.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ M. Durante, *Sulla preistoria della tradizione poetica greca II*, Roma 1976, p. 91; M. L. West, *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford 2007, p. 122.

г. да се принесува на останатите богови на празниците на одредени божества, а да не се навлече гневот на боговите кои не се спомнати.

5. Ако го разгледаме проблемот и од индоевропски аспект, може да се забележи дека посведочените ИЕ народи во доцното бронзено доба немале фиксен канон на божества или пак одреден број во пантеонот. Во хетитските текстови се спомнуваат илјада, а во ведските химни 33, дури во еден стих и 3339 богови.¹² Пантеон од 12 божества веројатно е подоцнежна систематизација, бидејќи околу 40 ведски химни се посветени на *visve devāh*, 'на сите богови', која формула се јавува често и низ текстот на химните. Така на пр. Хетитите познавале '12 богови на крстопатите',¹³ Хесиод пее за 12-те Титани и '12-те олимписки богови',¹⁴ а всушност постојано се набројуваат 14.¹⁵ Сведоштвото во микенските текстови за формулата *pa-si-te-o-i* е мошне значајно бидејќи се спомнува заедно со сите поединечни божества споменати во кноските *Fr* и *Gg* серии, всушност според неа и се идентификуваат како теоними споменатите називи.¹⁶ Единствено боговите Севс и Потнија, кои имаат јасна ИЕ етимологија се означени со локални епитети *da-pu2-ri-to-jo po-ti-ni-ja*, 'Господарката од Лавиринтот' и *di-ka-ta-jo di-we, Diktaiōi Diwei*, 'на диктајскиот Севс'.¹⁷ Прашањето е кои богови ги заменува формулата *pa-si-te-o-i* 'на сите богови' од Кносос, дали оние кои се посведочени на плочките, а не се споменати при дажбите во одредените месеци или пак други богови кои не се спомнати воопшто?

Најчесто се прифаќа теоријата на М. Дуранте дека *pa-si-te-o-i* или принесувањето „на сите богови“ се вршело како заклетва при склучување разни спогодби или договори при што боговите се повикувале како сведоци.¹⁸ Но тој не навлегува во тоа кои богови се повикувале. Проблематично е што во случајот на *pa-si-te-o-i* нема повикување на богови, ниту сведоштва

¹² West 2007, p. 122.

¹³ O. R. Gurney, *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford 1977, p. 23, 41.

¹⁴ *Теог.* 624, *Дела и дни* 725; *Ил.* 2. 49, 3. 298, 308 итн.

¹⁵ Подоцна со различно вклучување на Хестија или Дионис или испуштање на Хад (M. P. O. Morford, R. J. Lenardon, *Classical Mythology*, 7th edition: Oxford University Press 2003, p. 108).

¹⁶ Веројатно станува збор за култови кои се наоѓале во близината на Кносос (J. T. Killen, "Piety Begins at Home: Place-names on Knossos Records of Religious Offerings," *Tractata*, pp. 163–177).

¹⁷ Кај Хомер исто така се спомнува истата формула, а понекогаш и како формула на „Севс + другите богови“.

¹⁸ Durante 1976, p. 91.

за која цел служеле тие принесувања, бидејќи формулата се користи за месечни дажби на маслиново масло и мед и тоа во одредени светилишта со алатив *-de*.

Повеќето теоними во Кносос се спомнати во **Fp** и **Gg** сериите: Севс, Арес, Елевтија, Еринија, Потнија, *qe-ra-si-ja*, *pa-de*, *ta-ri-ne-u*, *pi-pi-tu-na*, а во останатите серии се спомнати и: Посејдон, Хермес, Дионис, Хефајст?, Дивија, Ениалиј, Пајавон. Меѓу споменатите теоними, покрај познати од историскиот период во Егејот, се забележуваат и непознати божества. Од сведоштвата не може да се согледа дали постоела некаква хиерархија, ниту според количината на приносите, ниту според нивното спомнување на плочките. Јасно е дека подоцнежната хеленска религија е создавана токму во доцното бронзено доба, особено на Крит, каде што непосредените теоними во историскиот период, претставуваат половина од познатите во процесот на развој на религијата од двата слоја на население во овој период. Според сознанијата од плочките тезата дека формулата „на сите богови“ заменува туѓи божества е неодржлива.

6. Хомер ја користи формулата $\pi\alpha\sigma\iota \theta\epsilon\omicron\iota\sigma\iota\nu$. Боговите Севс,¹⁹ Хера,²⁰ Атина,²¹ Хефајст²² се во однос на „сите богови“ но од Олимп.²³ Од друга страна човекот може да им биде мрзок на сите богови како Белерофонт,²⁴ Ликург²⁵ или Одисеј,²⁶ потоа да се моли на „сите богови“ како Евмеј,²⁷ или пак да принесува жртва како Ахил²⁸ или Телемах.²⁹ Но очигледно е дека за Хомер $\pi\alpha\sigma\iota \theta\epsilon\omicron\iota\sigma\iota\nu$ ги заменува сите богови од Олимп.

Единствено можно е поетот да отстапува во 7 пеење кога Агамемнон го крева скептарот кон боговите давајќи клетва дека ќе го прифати предлогот од гласникот Идај за прекин на непријателствата за да бидат погребани мртвите.³⁰

¹⁹ Ил. 19.100.

²⁰ Ил. 14.334.

²¹ Ил. 15.123; Од. 13.298.

²² Ил. 1.957; Од. 8.341.

²³ Од. 8.341, 6.240.

²⁴ Ил. 6.200.

²⁵ Ил. 6.140.

²⁶ Од. 14.366.

²⁷ Од. 12.377, 14.423.

²⁸ Ил. 9.357.

²⁹ Од. 17.50.

³⁰ $\Omega\varsigma \epsilon\iota\pi\acute{\omega}\nu \tau\omicron \sigma\kappa\eta\pi\tau\rho\nu \acute{\alpha}\nu\epsilon\sigma\chi\epsilon\theta\epsilon \pi\alpha\sigma\iota \theta\epsilon\omicron\iota\sigma\iota\nu$,

и кога во очај Ахајците се молат на сите богови потиснати во својот логор од бесниот Хектор. Интересно што ова е единствен пример каде се повикуваат сите богови како сведоци на спогодбата меѓу различни народи, во присуство на тројанскиот гласник Идај. Дали Агамемнон ги повикува и ахајските и тројанските богови или, пак, им се обраќа само на сопствениците? Хомер не ги дели боговите на ахајски или тројански, туку само богови наклонети кон Тројанците како Аполон или како Хера и Атена кон Ахајците. Затоа е и тешко да се протолкуваат овие стихови, но несомнено упатуваат на гореспомнатата хетитска традиција.³¹

При анализа на еповите, се забележува дека поетот не прави разлика меѓу πάντες θεοί и ἄλλοι θεοί, во двата случаја се мисли на Севс и „другите или сите богови“ од Олимп, веќе воспоставени кај поетот како во подоцнежната хеленска религија.³²

7. Но кои се кноските *pa-si-te-o-i*? Од 16 приматели на маслиново масло најмногу се среќаваат „сите богови“ и *qe-ra-si-ja* на кои им се принесува најголема количина, но на „сите богови“ двојно поголема количина. Бидејќи се наведени и многу светилишта, на „сите богови“ им се принесува во Кносос и во Амнис во одредени месеци. Иако е проблематично бидејќи не се споменува само Севс и другите богови, како на кноската **Fr(1) 1 + 31**, можно е да наликува на Хомеровата употреба на истата формула, едноставно да ги заменува познатите богови на островот Крит, кои не се поименично спомнати на одделна плочка.

Прашањето зошто се јавува на Крит, а не и на копното повторно наликува на описот на Хомер, поврзаноста на минојската култура со Мала Азија, особено на разликите меѓу Хомер и Хесиод во однос на космогонијата.³³

ἄψορον δ' Ἰδαῖος ἔβη πρὸς Ἴλιον ἱρήν. (Ил. 7. 413–414).

³¹ За Идај и потеклото на неговото име в. Duev 2012.

³² Ил. 2.1, 3.308, 4.29, 5.877, 6.476, итн; Од. 8.306, 12.371, 12.377 итн.

³³ За разлика од Хесиод, за Хомер родители на боговите се Океанот и Тетија, Афродита не е Уранија, туку ќерка на Севс и Диона итн. (в. поопширно Duev 2010, 141ss.).

БИБЛИОГРАФИЈА

- Beckman, G., *Hittite Diplomatic Texts*, 2nd edn., Atlanta 1999.
- Chadwick, J., *The Mycenaean World*, Cambridge 1976.
- Дуев, Р., *Сеус и Дионис: рагање на античките верувања и култови*, Силсонс 2010.
- Duev, R., "Zeus and Dionysus in the Light of Linear B Records", *Colloquium Romanum, Atti del XII colloquio internazionale di Micenologia, Roma, 20-25 febbraio 2006, voll. I-II. Pasiphae 1–2*, Pisa: Roma 2008, 223–230.
- Duev, R., "di-wi-ja and e-ra in the Linear B texts", in P. Carlier, Ch. De Lambertierie, M. Egetmeyer, N. Guilleux, Fr. Rougemont, J. Zurbach (eds.), *Études mycéniennes 2010. Actes du XIIIe colloque international sur les textes égéens*, (Sèvres, Paris, Nanterre, 20-23 septembre 2010), Biblioteca di Pasiphae X, Pisa-Roma 2012, 195–206.
- Durante, M., *Sulla preistoria della tradizione poetica greca II*, Roma 1976.
- Gulizio, J., *Mycenaean Religion at Knossos*, (Dissertation) The University of Texas at Austin, 2011, p. 264
- Gurney, O. R., *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford 1977.
- Jorro, F. A., *Diccionario Micénico, I–II*, Madrid, 1985–1993.
- Killen, J. T., "Piety Begins at Home: Place-names on Knossos Records of Religious Offerings", *Tractata*, 163–177.
- Lebrun, R., *Hymnes et prières hittites*, Louvain-la-Neuve 1980.
- Morford, M. P. O., – Lenardon, R. J., *Classical Mythology*, 7th edition: Oxford University Press 2003.
- Palaima, T., "Kn 02 – Tn 316," *Floerant Studia Mycenaea*, band II, Wien 1999, 437–462.
- Palaima, T., "Sacrificial Feasting in the Linear B Documents," in J. C. Wright (ed.), *The Mycenaean Feast, Hesperia 73/2*, 2004.
- Sacconi, A., "La Tavola di Pilo Tn 316: Una registrazione di carattere eccezionale?" *Studies in Mycenaean and Classical Greek presented to John Chadwick, Minos XX–XXII*, 1987, 551–555.
- West, M. L., *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*, Oxford, 1997.
- West, M. L., *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford 2007.

SUMMARY

Some thoughts on myc. pa-si-te-o-i 'to all gods'

What is special about the Fp series is the fact that there is an individual recipient *pa-si-te-o-i*, *pansi theoihi* "to all gods" on almost every tablet, except on **Fp(1) 7**, which is not complete so it cannot be asserted that the offering was left out solely on this tablet. Indeed the gods receive the greatest quantity of olive oil in this series. It is considered that the formula *pa-si-te-o-i* "to all gods" represents offerings to the gods that are not individually mentioned, and what is of great importance here is the fact that the formula is not a part of the Pylos,

Mycenae, or Thebes archives. This type of terminology can be seen in the Near Eastern documents, especially in prayers and agreements with foreign countries.

There are several ways to explain this:

1. It is probable that one such general term was used to symbolize the gods of other peoples, whose names were not known.

2. To make an offering to the other gods on the festivals in honour of different deities, and not to anger the gods who are not mentioned.

3. If one analyzes the problem from the Indo-European point of view it is easy to notice that the documented Late Bronze Age IE peoples did not have a fixed canon or an actual number of deities in the pantheon. A thousand gods are mentioned in the Hittite texts, thirty three in the Vedic hymns, and in one verse of the Hymns the number of deities is expanded to 3,339. The pantheon of 12 deities is probably a later systematization, because approximately 40 Vedic hymns are dedicated to *vísve deváh* “all gods”. This formula appears frequently throughout the text of the Hymns. The *pa-si-te-o-i* formula is a part of the Mycenaean texts, and this is very important because it is mentioned along with all the individual deities from the Knossos Fp and Gg series. Still, it remains unclear which gods the *pa-si-te-o-i* “to all gods” formula from Knossos replaced. Are they the ones mentioned on the tablets, and not mentioned in the offerings from certain months, or some other gods that were not mentioned at all?

Unknown deities are also present among the mentioned theonyms which refutes the thesis that the “to all gods” formula was used to replace other peoples’ deities.

Homer uses the formula $\pi\tilde{\alpha}\sigma\iota\ \theta\epsilon\omicron\iota\sigma\iota\nu$, but it is obvious that he uses $\pi\tilde{\alpha}\sigma\iota\ \theta\epsilon\omicron\iota\sigma\iota\nu$ to refer to all the gods living on Mount Olympus. The only plausible explanation is that there is an aberration in Book 7 (412) when Agamemnon upholds the sceptre towards the gods making a covenant that he will accept the proposition of the herald Idaeus, and when the Achaeans, harried by the raging Hector, pray fervently to all the gods.

The poet does not distinguish $\pi\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\varsigma\ \theta\epsilon\omicron\iota$ and $\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\iota\ \theta\epsilon\omicron\iota$, in both cases referring to Zeus and “the other or all gods” from Mount Olympus, already present in his poems as well as in the subsequent Greek religion.

But, what was *pa-si-te-o-i* used to designate in the Knossos tablets? Of the 16 recipients of olive oil most frequently used are the designations “to all gods” and *qe-ra-si-ja*. The biggest quantities were offered to *qe-ra-si-ja*, but the quantity is doubled to “all gods”. Many sanctuaries are mentioned, so the offerings to “all gods” were made in Knossos and in Amnissos in certain months. Although this poses a problem because Zeus and the other gods are not the only ones mentioned, like on the Knossos tablet **Fp(1) 1 + 31**, it is possible that it resembles Homer’s use of the formula.

The question as to why they occur on Crete, and not on the land again resembles Homer’s description. Also, this portrays the connection between the Minoan culture and Asia Minor.